

УДК 811.161.2'234'233(076.53.056.264)
DOI 10.24195/2414-4665-2025-2-12

Юлія Рібцун,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу логопедії,
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
вул. М. Берлінського, 9, м. Київ, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2672-3704>

Оксана Гришутіна,
спеціаліст вищої категорії, старший учитель,
вчитель української мови та літератури,
Спеціальна школа у смт Мізоч Рівненської обласної ради,
вул. Б. Хмельницького, 35, смт Мізоч, Рівненський район, Рівненська обл., Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0086-5704>

ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTІ МОРФОЛОГІЧНО-ГРАМАТИЧНИХ НАВИЧОК У ШЕСТИКЛАСНИКІВ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Усі процеси пізнавальної і творчої діяльності людини супроводжуються мовою, без неї неможливе існування самого суспільства. Саме тому так необхідними є вчасне виявлення та ефективне подолання функціонально- та навчально-мовленнєвих труднощів у дітей, починаючи з раннього віку. Найчастіше зазначені труднощі коригуються у дошкільному віці, проте якщо у дітей наявні тяжкі порушення мовлення (ТПМ), вони можуть долатися упродовж усього шкільного чи навіть дорослого життя.

Поряд з існуванням значної кількості наукових розвідок стосовно логопедичної діагностики та корекції мовленнєвих розладів у дітей молодшого шкільного віку практично відсутні аналогічні дослідження стосовно учнів підліткового віку. З огляду на це, нами виділено та охарактеризовано шість показників психофізичного та психосоціального розвитку школярів молодшого підліткового віку з тяжкими порушеннями мовлення, зокрема: біологічні, соціальні умови психічного розвитку, комунікативно-соціальне становлення, новоутворення особистості, психомовленнєва та навчальна діяльність.

У шкільній практиці для кращого вивчення української мови знання подаються окремими блоками, децю абстраговано, але разом із тим практично, адже учні вивчають звуковий бік мови – фонетику, словниковий склад – лексикологію, а також зміну лексем, їх будову, сполучення в реченні, тобто граматику. Саме остання має велике загальноосвітнє та виховне значення, адже допомагає опанувати закономірності використання мови, зрозуміти закони мислення.

Чи не найскладнішим розділом навчальних програм з української мови для дітей з особливими мовленнєвими потребами є словотвір, що зв'язує граматику з лексикою, визначає взаємозв'язки між словами. Метою статті є аналіз навичок усвідомленого засвоєння граматичного складника рідної (української) мови учнями шостих класів із тяжкими порушеннями мовлення.

Нами проаналізовано наявні у шестикласників із ТПМ труднощі з восьми тем:

- 1) будова слова, значущі частини слова, основа, їхні функції;
- 2) морфемний словник;
- 3) словотворення, морфологічні способи словотворення;
- 4) звукові зміни у процесі формо- та словотворення, їх відображення на письмі;
- 5) явища омонімії, антонімії, паронімії у системі словотвірних засобів; правопис префіксів, суфіксів;
- 6) творення форм ступенів порівняння прикметників і прислівників; відносних і присвійних прикметників;
- 7) неморфологічні способи словотвору, складні слова;
- 8) явище складених слів; аббревіація, скорочення.

У статті репрезентовано кількісні та якісні результати дослідження аналізу сформованості морфологічно-граматичних навичок у здобувачів загальної середньої освіти з тяжкими порушеннями мовлення.

Ключові слова: Нова українська школа, учні з тяжкими порушеннями мовлення, шестикласники з лексико-граматичними труднощами, морфологічні способи словотворення, морфологічний аналіз і синтез.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Вітчизняна спеціальна освіта, незважаючи на кризові виклики (пандемія, військовий стан), упевнено здійснює свої поступальні кроки на шляху вдосконалення

(Капля та ін., 2024). Так, науковцями, зокрема Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, розробляється науково-, програмно-методичне забезпечення для полегшення

роботи з особами з особливими освітніми потребами, науково-практичні засади організації та створення корекційно-розвивального, інклюзивного середовища для таких осіб.

Численні наукові розвідки висвітлюють різноманітні аспекти логодіагностичної і логокорекційної роботи з дітьми переважно молодшого шкільного віку (Аркадьєва, 2015; Гриненко, 2014; Данілавичюте, 1997; Журавльова, 2021; Ільяна, 2010; Рібцун, 2020; Стрілецька, 2010; Тарасун, 1998; Тенцер, 2021; Трофименко, 2013; Чередніченко, 1999 та ін.).

Проте вивчення науково-логопедичної джерельної бази свідчить, що досліджень щодо адаптаційного циклу базової загальної середньої освіти учнів 5–6-х класів з особливими мовленнєвими потребами обмаль. Наявні праці зосереджено на питаннях корекції дизорфографій в учнів 5–6-х класів із тяжкими порушеннями мовлення (Пригода, 2014), на формуванні фонологічного компоненту мовлення в учнів 5–6-х класів із тяжкими мовленнєвими розладами (Мельніченко, 2017), на комплексному підході до подолання заїкання у підлітків (Кондратенко, 2014), збагачення словникового запасу у старшокласників із розладами мовлення (Кларк, Кле-чанакер, 2016), на підтримці учнів середньої ланки школи з мовленнєвими порушеннями (Стартлінг, 2011).

Саме це спонукало до проведення дослідження щодо виявлення особливостей засвоєння учнями шостих класів із тяжкими порушеннями мовлення словотворчих моделей, навичок морфологічного аналізу та синтезу на уроках української мови.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз навичок усвідомленого засвоєння граматичного складника рідної (української) мови учнями шостих класів із ТПМ.

Для реалізації поставленої мети нами були намічені такі завдання:

- 1) розкрити психомовленнєві особливості учнів молодшого підліткового віку;
- 2) проаналізувати зміст сучасної навчальної модельної програми (6-й клас);
- 3) виявити наявні у шестикласників із ТПМ лексико-граматичні труднощі і з'ясувати можливі причини їх виникнення.

Методи дослідження. Під час дослідження нами використано комплекс загальнонаукових методів:

- теоретичні – аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної, логопедичної джерельної бази;
- емпіричні – контрольний експеримент, кількісно-якісний аналіз.

Результати. Дослідження проводилося на базі спеціальної школи для дітей із тяжкими порушеннями мовлення смт Мізоч Рівненської обласної ради та охоплювало шості класи.

Незважаючи на різноманітний контингент школи, надамо орієнтовну загальну характеристику шестикласників із ТПМ (Рібцун, 2025):

1. Біологічні умови психічного розвитку.

У даний віковий період значно прискорюються темпи фізичного розвитку, активізуються соматичні

зміни. За результатами енцефалограм відзначається вдосконалення стану кори головного мозку, налагодження нових асоціативних зв'язків між різними мозковими ділянками, відбувається біологічне навантаження на організм кожного школяра, що певною мірою негативно впливає на навчальний процес.

2. Соціальні умови психічного розвитку.

В учнів із ТПМ починається криза підліткового віку, яка проявляється у неузгодженості процесів статевого дозрівання та соціального формування. Глибока трансформація взаємин з оточуючими прагне соціальної активності, але водночас гальмується наявними психомовленнєвими труднощами. Це, своєю чергою, потребує підвищеної уваги з боку педагогів, зокрема логопеда і психолога.

3. Комунікативно-соціальне становлення.

Спілкування з однолітками та дорослими значно ускладнюється. Загострення почуття власної гідності, прагнення до рівноправних стосунків із дорослими породжують низку суперечностей і не знаходять свого прийняття через недостатність навичок самостійності, самоконтролю, «дитячість» у мовленні та поведінці, байдужість до зауважень. Поряд із цим нестримне бажання бути визнаним, прийнятим однокласниками, прагнення до спільної діяльності з ними – це те, що стимулює особистісний розвиток.

4. Новоутворення особистості.

Поряд з інтимно-особистісним спілкуванням (тет-тет) розвивається самосвідомість (Рібцун та ін., 2023). Кожен учень із ТПМ починає зважати на власні характерологічні, поведінкові, мовленнєві недоліки і прагне свідомо позбутися їх, у т. ч. намагаючись здобути авторитет серед ровесників, досить часто претендує на лідерство.

5. Психомовленнєва діяльність.

Переважають соціально зумовлених видів пізнавальних процесів, зростає їх інтелектуалізація, керованість та свідомо регульованість (Марчук та ін., 2024). Удосконалюються спостережливість, довільна, внутрішня увага, словесно-логічна пам'ять, уява, логічне і теоретичне мислення, усне та писемне мовлення, що знаходять своє вираження під час розв'язання досить складних навчально-пізнавальних, у т. ч. й мовленнєвих, завдань.

6. Навчальна діяльність.

Деяке зниження інтересу до навчання, загальної успішності, водночас опанування знань набуває особистісного змісту (потрібно – не потрібно, цікаво – не цікаво, корисне – зайве). Переробка інформації вже може здійснюватися шляхом переходу зовнішніх мисленнєвих дій у внутрішній план.

Діти з тяжкими порушеннями мовлення, незважаючи на своєрідні особливості психомовленнєвої діяльності, навчаються за типовими програмами. Щоб провести експериментальне дослідження, нами був проаналізований зміст діючої модельної навчальної програми «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжна літератури).

5–6 класи» (Старагіна та ін., 2023), що передбачає у кожному розділі виокремлені компоненти: «Комунікація», «Інформація», «Мовні засоби», «Текст».

Ураховуючи результати аналізу учнівських зошитів, усних відповідей на уроках української мови, виконання самостійних діагностичних робіт, проведених тестувань, нами узагальнено кількість виявлених труднощів у підлітків. Зважаючи на наявні у шестикласників із ТПМ лексико-граматичні утруднення, проаналізуємо їх крізь призму компонента «Мовні засоби»:

1. *Будова слова, значущі частини слова (префікс, корінь, суфікс, закінчення), основа, їхні функції (БС).*

Школярі з ТПМ можуть виділяти в словах переважно яскраво виражені морфеми, а якщо елементи є дещо прихованими, їх виділення учнями значно утруднюється. Зокрема, слово «підлісок» учні можуть поділити на такі складники: «під-лі-сок».

2. *Морфемний словник (МС).*

Учні з ТПМ із труднощами засвоюють термінологію, плутають між собою назви:

а) морфем (корінь – суфікс, префікс – суфікс);

б) морфем і частин мови (іменник – корінь, префікс – дієслово).

3. *Словотворення, морфологічні способи словотворення (СС).*

У підлітків із ТПМ спостерігаються труднощі запам'ятовування назв основних способів словотворення, як-от: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, і практичного їх застосування.

4. *Звукові зміни під час формо- та словотворення, їх відображення на письмі (ЗС).*

Здобувачі загальної середньої освіти з ТПМ утруднюються з розмежуванням похідних слів від непохідних. Так, школярі вважають спільнокореновими словами лексеми: гусак, гусятниця, гусінь, гусла. Окрім того, недостатньо сформовані фонематичні процеси провокують труднощі у визначенні морфем, адже вимова слова може відрізнитися від його промовляння: ходити, але ходятьба, де в корені учні часто пишуть -ть.

5. *Явища омонімії, антонімії, паронімії у системі словотвірних засобів; правопис префіксів, суфіксів (ЯС).*

Історичний розвиток української мови всебічно впливає на граматичні закономірності, зокрема на словотворення, що, своєю чергою, призводить до збільшення кількості словотвірних помилок. Омоніми «бабка» (бабуся) і «бабка» (комаха) мають різні корені: баб- та бабк-; антоніми «прилетіти» та «відлетіти» – різні суфікси (при- та від-); пароніми «дружний» і «дружній» – різні закінчення (-ий, -ій). Через недостатньо сформовану увагу, обмежений словниковий запас, нечіткі образи-уявлення про звуки української мови вищезазначені лексеми плутаються у вимові школярів із ТПМ.

6. *Творення форм ступенів порівняння прикметників і прислівників; відносних і присвійних прикметників (ТС).*

Учні з ТПМ відчують розгубленість під час морфологічного розбору слів із чергуванням голосних або приголосних у корені (ведмідь, але ведмежий; вовк – вовчий), за потреби розбору лексем із маловживаними морфемами (найвищий (-е) – префікс най-). Багатьом школярам бракує обсягу словникового запасу для добору перевірних або спільнокоренових слів.

7. *Неморфологічні способи словотвору, складні слова (НС).*

Підліткам із ТПМ важко пояснити своїми словами, від якої лексеми утворене те чи інше слово («сніжинка» має корінь -ніж-), простежити, як утворюються складні слова (листопад – «листя упало» замість «листя падає»).

8. *Явище складених слів; аббревіація, скорочення (ЯСС).*

Здобувачам загальної середньої освіти з ТПМ важко не лише усвідомити досить абстрактні поняття «аббревіатура», «скорочення», а й «розшифровувати» навіть знайомі лексеми (ЗСУ – Збройні Сили України).

Здійснений аналіз письмової продукції учнів 6-А (13 осіб) та 6-Б (12 осіб) із ТПМ, проведені нами діагностичні проби дали змогу виокремити рівень наявних труднощів під час формування морфологічно-граматичних навичок (рис. 1).

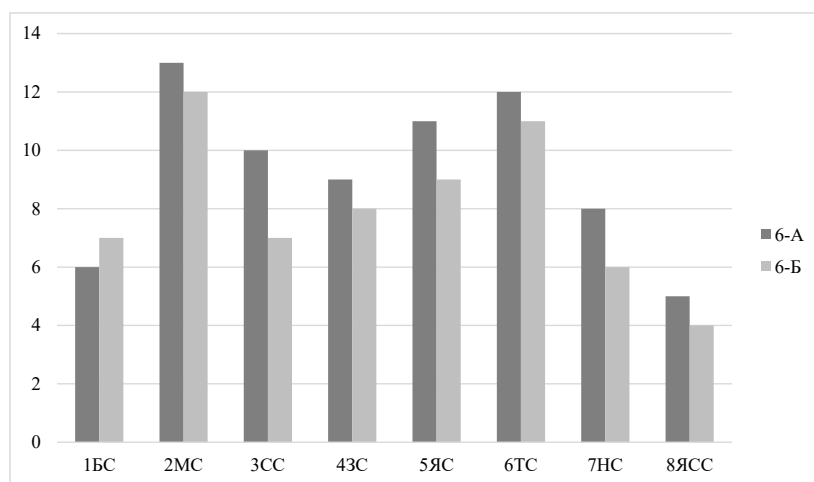

Рис. 1. Рівень наявних труднощів під час формування морфологічно-граматичних навичок

Отже, виявлені нами лексико-граматичні труднощі в учнів шостих класів із ТПМ потребують цілеспрямованої довготривалої роботи з їх подолання.

Обговорення. Слід зазначити, що розв'язання морфологічно-лінгвістичних завдань школярами з ТПМ ускладнюється недостатнім рівнем розвитку абстрактного мислення. Окрім того, низька самооцінка, невпевненість у власних силах, страх помилки та неправильного мовлення учнів призводять до гальмування мовленнєво-пізнавальної активності та загальної включеності в уроки української мови.

Для полегшення засвоєння граматично-морфологічних навичок доцільно пропонувати здобувачам освіти з ТПМ алгоритми морфологічного аналізу, залучати школярів до покрокового виконання порядку потрібних дій (Рібсун, 2024). Використання під час уроків малюнків, графічних схем (зокрема, з кольоровим позначенням морфем), таблиць, установлення асоціативних зв'язків (лексема → зображення → життєва ситуація), застосування інтерактивних засобів, ігор, вправ-тренажерів із поступовим ускладненням щодо закріплення навичок виділення морфем і способів словотворення, використання «словотворчих лабораторій» (добирання лексем до відповідних моделей), створення дружньої атмосфери само- та взаємопідтримки на уроках української мови тощо сприяють подоланню наявних в учнів труднощів, закріпленню набутих навичок, ефективному досягненню потрібних результатів корекційно-розвивальної роботи.

Висновки. Отже, підсумовуючи результати дослідження, можна відзначити, що нами достатньою мірою визначено психомовленнєві особливості учнів молодшого підліткового віку з особливими мовленнєвими потребами; проаналізовано зміст сучасної навчальної модельної програми для шостого класу; виявлено наявні у шестикласників із ТПМ лексико-граматичні труднощі, з'ясовано можливі причини їх виникнення. Усе вищезазначене свідчить про необхідність розроблення корекційно-розвиткової програми для роботи з учнями зазначеної категорії, де важливе місце має займати вдосконалення морфологічно-граматичних навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельніченко Т. В. Формування фонологічного компоненту мовлення в учнів 5–6-х класів із тяжкими мовленнєвими розладами : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2017. 22 с.
2. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / І. П. Старагіна та ін. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/intehrovani-kursy/>
3. Пригода З. С. Корекція дизорфографій в учнів 5–6 класів із тяжкими порушеннями мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2014. 19 с.
4. Кондратенко В., Ломоносов В. Комплексний підхід до подолання заїкання у підлітків : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2014. 272 с.

5. Рібсун Ю. В. Алгоритмізація роботи з учнями з особливими мовленнєвими потребами на уроках української мови. *Scientific Collection "InterConf"*. № 49 (217) : with the Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference "Theory and Practice of Science: Key Aspects" (September 19–20, 2024; Rome, Italy) / comp. by LLC SPC "InterConf". Rome : Dana, 2024. P. 99–116. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/742472>

6. Рібсун Ю. В. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для 1–4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із тяжкими порушеннями мовлення. Київ : Цибульська В. О., 2024. 198 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/743608/>

7. Рібсун Ю. В. Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник. Львів : Світ, 2020. 264 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730353/>

8. Clark J., Klecanaker J.S. Therapeutic strategies for language disorder children: the impact of visual imagery on verbal encoding in vocabulary instruction. *Communication Disorders Quarterly*, 2016. 14 (2), 129–145.

9. Kaplia O., Ribtsun Y., Barbashova I., Chobaniuk M., Ptashchenko O. Development of Ukrainian education in the conditions of military incursion. *Multidisciplinary Science Journal*. 2024. Volume 6. Issue 10. P. 1–6. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/740752> (Scopus).

10. Marchuk, O., Holiiad, I., Boiko, V., Ribtsun, Y., Bogdan, Z., & Lukashenko, K. (2024). Holistic Education: the Unity of the Intellectual and Emotional Sphere. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 16 (2), 666–677. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/741224> (Web of Science).

11. Paul R., Norbury C., Gosse C. From infancy through adolescence: Listening, Speaking, Reading, Writing and Communicating (5th ed.). 2018. Elsevier.

12. Ribtsun Y., Bielova O., Korolenko V., Bolotnykova T., Govorun O., Myttseva O. Personality Development in the Paradigm of Current Neuropedagogy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. Volume 14, Issue 4, December 2023. P. 388–403. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738458> (Web of Science).

13. Startling J. et al. Supporting secondary school students with language impairment. *ACQuiring Knowledge in Speech, Language and Hearing*. 2011. (13) 1, Pp. 26–30.

14. Ukrainetz T. A. Sketch and speak: An expository intervention using note-taking and oral practice for children with language-related learning disabilities. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 2019. 50, Pp. 53–70.

REFERENCES

1. Melnichenko, T. V. (2017). Formuvannia fonologichnoho komponentu movlennia v uchniv 5–6 klasiv z tiazhkymy movlennievymy rozladamy [Formation of the phonological component of speech in 5th–6th grade students with severe speech disorders]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. In-t spets. pedahohiky NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Starahina, I. P. et al. (2023). Modelna navchalna prohrama "Intehrovanyi movno-literaturnyi kurs (ukrainska mova, ukrainska ta zarubizhni literatury). 5–6 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum "Integrated language and literature course (Ukrainian language, Ukrainian and foreign literatures). Grades 5–6" for secondary education institutions]. Retrieved from: <https://imzo.gov.ua/>

model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/intehrovani-kursy/ [in Ukrainian].

3. Pryhoda, Z. S. (2014). Korektsiia dyzorfohrafii v uchniv 5–6 klasiv z tiazhkymy porushenniamy movlennia [Correction of dysorthography in 5th-6th grade students with severe speech disorders]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. In-t spets. pedahohiky NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

4. Kondratenko, V., & Lomonosov, V. (2014). *Kompleksnyi pidkhid do podolannia zaikannia u pidlitkiv [A comprehensive approach to overcoming stuttering in adolescents]*. K. : KNT [in Ukrainian].

5. Ribtsun, Yu. V. (2024). Alhorytmizatsiia roboty z uchniamy z osoblyvymy movlennievymy potrebamy na urokakh ukrainskoi movy [Algorithmization of work with students with special speech needs in Ukrainian language lessons]. *Scientific Collection "InterConf+"*. 49 (217). 99–116. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/742472> [in Ukrainian].

6. Ribtsun, Yu. V. (2024). Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty "Korektsiia rozvytku" dlia 1–4 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia osib z tiazhkymy porushenniamy movlennia [Program for correctional and developmental work "Developmental correction" for grades 1–4 of special secondary education institutions for people with severe speech disorders]. K. : Vydavets Tsybulska V. O. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/743608/> [in Ukrainian].

7. Ribtsun Yu. V. (2020). *Uchni pochatkovykh klasiv iz tiazhkymy porushenniamy movlennia: navchannia ta rozvytok [Elementary school students with severe speech disorders: learning and development]*. Lviv : Svit. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/730353/> [in Ukrainian].

8. Clark, J., & Klecanaker J. S. (2016). Therapeutic strategies for language disorder children: the impact of visual imagery on verbal encoding in vocabulary instruction. *Communication Disorders Quarterly*, 14 (2), 129–145 [in English].

9. Kaplia O., Ribtsun Y. Barbashova I., Chobaniuk M., & Ptashchenko O. (2024). Development of Ukrainian education in the conditions of military incursion. *Multidisciplinary Science Journal*. Vol. 6. 1–6. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/740752> [in English].

10. Marchuk, O., Holiiad, I., Boiko, V., Ribtsun, Y., Bogdan, Z., & Lukashenko, K. (2024). Holistic Education: the Unity of the Intellectual and Emotional Sphere. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 16 (2), 666–677. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/741224> [in English].

11. Paul, R., Norbury, C., & Gosse, C. (2018). *From infancy through adolescence: Listening, Speaking, Reading, Writing and Communicating* (5th ed.). Elsevier [in English].

12. Ribtsun Y., Bielova O., Korolenko V., Bolotnykova T., Govorun O., & Myttseva O. (2013). Personality Development in the Paradigm of Current Neuropedagogy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. Vol. 14, 388–403. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/738458> [in English].

13. Startling, J. et al. (2011). Supporting secondary school students with language impairment. *ACQuiring Knowledge in Speech, Language and Hearing*, (13) 1, Pp. 26–30 [in English].

14. Ukrainetz, T. A. (2019). Sketch and speak: An expository intervention using note-taking and oral practice for children with language-related learning disabilities. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 50, 53–70 [in English].

Yulia Ribtsun,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Senior Researcher at the Department of Speech Therapy,
Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology,
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
9, M. Berlinskogo Str., Kyiv, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2672-3704>

Oksana Hryshutina,

Specialist of the Highest Category, Senior Teacher,
Teacher of Ukrainian language and literature,
special school in the town of Mizoch of the Rivne Regional Council,
35, B. Khmelnytskyi Str., Mizoch town, Rivne district, Rivne region, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0086-5704>

FEATURES OF THE FORMATION OF MORPHOLOGICAL-GRAMMATICAL SKILLS IN SIXTH-GRADERS WITH SEVERE SPEECH DISORDERS

All processes of human cognitive and creative activity are accompanied by language, without it the existence of society itself is impossible. That is why it is so necessary to identify and effectively overcome functional and educational speech difficulties in children, starting from an early age. Most often, these difficulties are corrected in preschool age. However, if children have severe speech disorders (SSD), they can be overcome throughout their school or even adult life.

There is a significant amount of scientific research on speech therapy diagnostics and correction of speech disorders in children of primary school age. Along with this, there are practically no similar studies on adolescent students. In view of this, we have identified and characterized six indicators of psychophysical and psychosocial development of schoolchildren of primary adolescence with severe speech disorders, in particular, biological, social conditions of mental development, communicative and social formation, personality neoplasms, psycho-speech and educational activities.

In school practice, for better study of the Ukrainian language, knowledge is presented in separate blocks, somewhat abstractly, but at the same time practically, because students study the sound side of the language – phonetics, vocabulary –

lexicology, as well as the change of lexemes, their structure, combination in a sentence, that is, grammar. It is the latter that has great general educational and educational significance, because it helps to master the patterns of language use, to understand the laws of thinking.

Perhaps the most difficult section of the Ukrainian language curriculum for children with special speech needs is word formation, which connects grammar with vocabulary, determines the relationships between words. The purpose of the article is to analyze the skills of conscious assimilation of the grammatical component of the native (Ukrainian) language by sixth-grade students with severe speech disorders.

We analyzed the difficulties of sixth-graders with TPM on eight topics, such as:

- 1) word structure, significant parts of the word, the basis, their functions;
- 2) morpheme dictionary;
- 3) word formation, morphological methods of word formation;
- 4) sound changes in form and word formation, their reflection in writing;
- 5) phenomena of homonymy, antonymy, paronyms in the system of word-forming means; spelling of prefixes, suffixes;
- 6) formation of forms of degrees of comparison of adjectives and adverbs; relative and possessive adjectives;
- 7) non-morphological methods of word formation, compound words;
- 8) the phenomenon of compound words; abbreviation, reduction.

The article presents the quantitative and qualitative results of a study of the analysis of the formation of morphological and grammatical skills in secondary school students with severe speech disorders.

Key words: New Ukrainian School, students with severe speech disorders, sixth-graders with lexical and grammatical difficulties, morphological methods of word formation, morphological analysis and synthesis.

Дата надходження статті: 29.05.2025

Дата прийняття статті: 26.06.2025

Опубліковано: 10.09.2025